

Simano Kudirkos atsiminimai: kas ir kaip atsimenama

GIEDRĖ ČEPAITIENĖ

Pastaraisiais metais gausėja įvairių atsiminimų knygų. Pagal jų intencijas, autorių priklausomybę tam tikram visuomenės sluoksniui jas galima skirstyti į keletą grupių. Viena jų – pasakojimai apie žymius žmones. Tokie atsiminimai dažniausiai skirti įvairiems menininkams – aktoriams, rašytojams – ar mokslininkams atminti¹. Kitą memuarinės literatūros grupę sudarytų pačių autorių patirtų įvykių ar išgyvenimų pasakojimais pagrįstos knygos; neretai jose būna ir dienoraščiuose ar laiškuose fiksuotų faktų, svarstymų, impresijų. Tokių knygų autoriai taip pat yra visuomenei žinomi žmonės – politikai, menininkai, mokslininkai². Trečioji grupė – veikalai, skirti politinių kalinių ir tremtinių likimams įamžinti. Jie būna dvejopi: vieni paremti laisvės kovų dalyvių atsiminimais, o kiti skirti patiems kovotojams³. Rečiau pasitaiko tokių leidinių, kuriuos parengia, Neringos Klumbytės žodžiais, „istorijos paraščių žmonės“ (Klumbytė 2004: 65). Paprastai jų autorių veikla žinoma tik tam tikrai bendruomenei, vienam kuriam regionui, profesinei grupei ar pan. Tokios knygos kiek užpildo sovietmečio ar net ankstesnio lai-

1 *Laimono laimė: Atsiminimai apie Laimoną Noreiką*, sudarė Janina Rutkauskienė, Vilnius, 2011; *Arnas Rosenas: Prisiminimai apie aktorių Arną Roseną. Pokalbiai, straipsniai, faktografija*, sudarė Daiva Šabaševičienė, Vilnius, 2008; *Bliuzas Ričardui Gaveliui*, Vilnius, 2007; *Metai su Pauliumi: Atsiminimai apie Paulių Širojį*, Vilnius, 2007; *Lituanistikos keleivis: Albertas Zalatorius literatūrologas, kritikas, pedagogas, kultūrininkas*, Vilnius, 2007; *Dievui ir Tėvynei: Kunigas Algirdas Mockus*, Kaunas, 2005 ir kiti.

2 Lionginas Šepetys. *Ar girdėjau?*, Vilnius, 2001; Algirdas Brazauskas. *Ir tuomet dirbome Lietuvai*, Vilnius, 2007; Aliodija Ruzgaitė. *Prisiminimų blyksniai*, Vilnius, 2010; Nijolė Ambrazaitytė. *Skambantys operos klavyrai*, Vilnius, 2009; Dalia Sruogaitė. *Atminties archeologija*, Vilnius, 2012 ir kiti.

3 Rimantas Greičius. *Man nereikia likimo kito: Prisiminimų ir apmąstymų labirintais*, Klaipėda, 2012; Antanas Terleckas. *Laisvės priešaušryje: Rezistento prisiminimai 1970–1986*, Vilnius, 2011; Irena Runaitė-Belickienė. *Likimo keliai*, Kaunas, 2010; Juozas Butrimas. *Gyvenimas po Šiaurės pašvaiste: Atsiminimai apie tremtį*, Vilnius, 2009; Petras Ivoškus. *Gyvenimo spūstyje*, Šiauliai, 2009 ir kiti.

kotarpio kasdieninio gyvenimo autentikos liudijimo spragas. Pastarosios grupės knygomis laikytinos Šiaulių miesto garbės piliečių gydytojų Alfonso Stakėno ir Alberto Grigaravičiaus, dailininkų Vitolio Trušio ir Antano Krištopaičio, taip pat statistikos specialisto Petro Gedimino Adlio atsiminimų knygos⁴. Jai priskirtina ir aptariamoji ilgamečio Šakių rajono mokytojo, tautodailininko Simano Kudirkos knyga, tačiau joje atsispindi tik pati sovietmečio pradžia (iki 1947 metų)⁵. Pasak Vytauto Rubavičiaus, „prisiminimas visada susijęs su tapatumo kūrimu bei įtvirtinimu, bendresnių istorijos prasmų bei vertinimų kūrimu“ (Rubavičius 2007: 117). Pats atsiminimų autorius tokių tikslų tarsi nesiekia, jam rūpi papasakoti savo gyvenimo istorijos atkarpą, bet tas pasakojimas susijęs su visai tautai svarbiais istoriniais įvykiais, todėl per „istorijos paraščių“ žmogaus gyvenimą atskleidžia daugialypes prasmes. Kaip teigia Saulė Matulevičienė, nagrinėjusi pokario atsiminimų fenomeną, jų pasakotojai solidarizuojasi su daugeliu likimo brolių ir seserų, pasakodami ne tik savo asmeninę, bet ir nemažos tautos dalies istoriją (Matulevičienė 2002: 22). Toks apibūdinimas tinkamas ir minėtos atsiminimų knygos pasakotojui įvardyti. Straipsnio tikslas – atskleisti, koks socialinis tapatumas (ar tapatumai) išryškėja aptariamoje knygoje, kurie etnografijai, ar etnokultūrai apskritai, svarbūs faktai iškeliami atsiminimuose, kokia yra vertinamoji autoriaus pozicija ir kokia kalbinė raiška būdinga pasakojimui.

TEKSTO GENEZĖ

Kadangi šio straipsnio autorė yra *Mano odisėjos* (toliau – MO) autoriaus dukra, galima aptarti tai, ko pati knyga neatspindi, tačiau kas svarbu teksto analizei. Užrašyti atsiminimus autorius ryžosi paskatintas šeimos ir aplinkinių žmonių. Būdamas geras pasakotojas, jis neretai įvairiomis progomis prisimindavo vieną ar kitą epizodą iš savo gyvenimo patirties, tačiau imtis plunksnos išdrįso tik senatvėje: pradėjo rašyti, kai jam buvo 75-eri, o baigė būdamas 85 metų. Atsiminimai rašyti su pertraukomis, kai kurie faktai vėliau tikslinti, pats pasakojimas praplėstas. Tekstas rašytas ne nuosekliai, laikantis chronologinio principo, bet per atskirus epizodus bandant atkurti praeities įvykius. Tuos epizodus į vientisą tekstą jungė knygos sudarytoja, prašydama autorių kai ką patikslinti arba papildyti. Jokiais rašytiniais šaltiniais (pvz., dienoraščiais ar laiškais) beveik nebuvo remtasi, tik

4 Alfonsas Stakėnas. *Daktaro druska*, Šiauliai, 2011; Albertas Grigaravičius. *Reikia tos Lietuvos*, Šiauliai, 2006; Albertas Grigaravičius. *Kū ašen da atamenu*, Šiauliai, 2012; Antanas Krištopaitis. *Šiaulių malūnas. Į vieną gyvenimą netelpantis: Atsiminimai*, Šiauliai, 2011; Vitolis Trušys. *Laikas virto akmenu*, Šiauliai, 2012; Petras Gediminas Adlys. *Ką radome, turime, paliksime*, Vilnius, 2008.

5 Simanas Kudirka. *Mano odisėja: Autobiografinė apybraiža*, leidinį sudarė Giedrė Kudirkaitė-Čepaitienė, Šiauliai: S. Tumėno leidykla „Šiaurės Lietuva“, 2012. – 104 p.

kai kurie faktai iš šeimos istorijos buvo tikslinami pokalbiuose ir susirašinėjant su Baltimorėje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, gyvenusiais autoriaus vyresniais broliais – Juozu (g. 1913 m.) ir Justinu (g. 1917 m.).

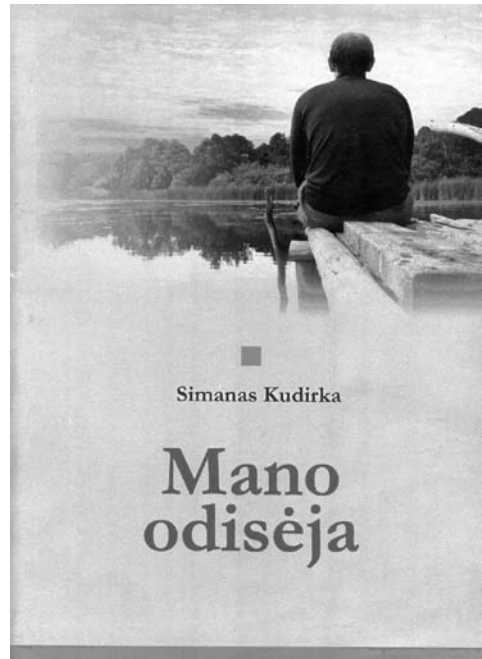
Atsiminimai apima 1927–1947 metų laikotarpį, taigi iš esmės kalba apie autoriaus vaikystės ir jaunystės metus. Juos sudaro tarsi dvi dalys: žinios apie autoriaus tėvų šeimas ir paties autoriaus prisiminimai.

KNYGOS STRUKTŪRA

Pirmoji knygos dalis – giminės šaknų paieškos, kad ir skurdžios žinios apie autoriaus motinos ir tėvo šeimas, trumpa šeimos kronika. Ją sudaro trys skyriai: „Mamos šeima“, „Tėtės šeima“, „Vaikystės metai“. Šioje dalyje kalbama apie XIX a. antrojoje pusėje gimusius asmenis, autoriaus senelius ir jų šeimas. Čia išryškinama socialinė autoriaus kilmė ir ta bendruomenė, kuri supo jį vaikystėje, padėjo dorovinius asmenybės pamatus, brandino asmens vertybines nuostatas. Autorius gimė Suvalkijos valstiečio šeimoje, prie pat sienos su tuometine Vokietija (vietos žmonių vadinta ir iki šiol vadinama Prūsija), augo tarp keturių brolių ir

trijų seserų, buvo vienas iš jauniausių vaikų šeimoje. Tėvai buvo pasaulio matę žmonės – gyvenę Amerikoje. Autoriaus mama tenai nepritapusi, ir tai lėmė jaunos šeimos grįžimą į Lietuvą. Čia keletą metų jų glaudasi pas senelius iš motinos pusės, kol įsigytas nuosavas dešimties hektarų ūkelis greta tėvo tėviškės. Atsiminimuose nerašoma, kad tėvai būtų dalyvavę kokioje nors organizacijoje, atskleidžiamas tik jų religingumas. Vaikus leisti į mokslus šeima neišgalėjusi, tad daugumai pakakę pradžios mokyklos. Tik brolių Justiną į gimnaziją ir universitetą išleidęs bendravardis motinos brolis Justinas, Lietuvos savanoris, karininkas. Pats autorius mokytis galėjęs tik su pertrūkiais ir baigęs keturias gimnazijos klases. Skyriuje „Vaikystės metai“ prisimenami įvairūs jo patirti nuotykių, vaikiškos išdaigos ir kiti dalykai, paveikę augančio berniuko sielą, visam laikui įsirėžę į jo atmintį.

Antrosios knygos dalies ribą brėžė istoriniai įvykiai, ir ji pradeda Antrojo pasaulinio karo pabaigos situacija Suvalkijoje – 1944 metų vasara, varymas vo-

kiečiams kasti apkasų, evakuacija artėjant frontui. Šią dalį irgi sudaro trys skyriai: „Vis į Vakarus“; „Rusų kariuomenėje“; „Kalėjimų, lagerių dienos“. Kaip rodo pavadinimai, šiuo laikotarpiu autorius patiria daugybę išgyvenimų, nuolat keičiasi jį supančios bendruomenės. Jis tarsi išstumiamas iš įprastos sėslos gyvenimo kaimo aplinkos į klajoklio gyvenimą. Tai ne savarankiškai pasirinktas, bet prievartinis gyvenimo etapas. Autorius pasakoja, kaip iš pradžių su artimaisiais, vėliau, jau nuo jų atsiskyres, vienas traukia per Vokietiją tolyn į Vakarus, atsiduria vokiečių nelaisvėje, iš kalėjimo išsiunčiamas darbams vokiečių ūkiuose, ten sulaukia rusų fronto. Tada mėgina grįžti namo, į Lietuvą, bet patenka į rusų kariuomenę, o iš jos dėl vagystės – į kalėjimą ir lagerį. Taigi ši dalis parodo bandymą išlikti svetimų kultūrų, kalbų, dorovinių nuostatų aplinkoje, čia atsiskleidžia bene svarbiausia atsiminimų autoriaus nuostata: nesiskusti, nekaltinti nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių, bet stengtis išlikti bet kuriomis sąlygomis. Kaip svarbiausias dalykas, padėjęs jam išlikti gyvam, nuolatos pabrėžiamas darbas.

DOROVINĖS NUOSTATOS

Autoriaus vaikystės dienų prisiminimai atskleidžia tam tikras dorovines prieškarinio kaimo šeimos nuostatas, net kai kuriuos juridinius dalykus. Iš pastarųjų minėtini paveldėjimo klausimai. Nors paprastai ūkio paveldėjimo teisė tuomet priklausiusi vyriausiajam sūnui, tačiau autoriaus minimų šeimų istorija to nepatvirtina: seneliai tiek iš tėvo, tiek iš motinos pusės ūkius užrašė kitiems sūnams:

[1] Vyriausias [mamos tėvų]⁶ sūnus Augustinas tarnavo carinėje kariuomenėje kavalerijoje. Per Didįjį karą⁷ Rytprūsiuose (Karaliaučiaus sritis) pateko į vokiečių nelaisvę, kurioje praleido keletą metų. Nežinau, kokia katė perbėgo kelią, nes tėvai ūkio jam, kaip vyriausiam, neužrašė. Išėjo į žentus Kampinių kaime Lukšių parapijoje (MO 9).

[2] Savo ūkį dėl nežinomų priežasčių senelis Vincas Kudirka [t. y. tėvo tėvas] užrašė jauniausiam sūnui Juozui. Kadangi Juozas tapo gaspadoriumi, tai kitiems šeimos nariams turėjo išmokėti dalis. Jos teko Jonui, Marijonai ir Pranciškui. Kadangi Vincas negrįžo iš Amerikos, jo dalis liko neišmokėta. Dėl jos buvo kilę ginčų (MO 12).

Drauge išryškėja kiti kaimo (o gal tik šeimos?) bendruomenės bruožai, susiję su dalimis. Knygoje kalbama apie pagalbą seseriai Marijonai (autoriaus tetai), kai ši palieka girtuoklį vyrą. Nors dalis jai buvusi išmokėta, tačiau broliai leidę jai

6 Laužtiniuose skliaustuose – rašinio autorės intarpai.

7 Pirmąjį pasaulinį karą.

pasistatyti trobelę ant savo žemių ribos (MO 13). Prie sesers glaudęsis ir aklas šeimos nesukūręs brolis Pranciškus. Jis dalį savo pinigų buvo paskolinęs kaimynams, tačiau šie skolos gražinti neskubėję:

[3] Kai Dėdukas atsiėmė dalį, atsirado klientų skolintis. Tai buvo Ižgano⁸ Antanas, gyvenęs Tilvikų kaime, ir Šiūmantas, ar tik ne iš Pusdešrių. Jie abu skolos nė nemanė gražinti. Pirmasis net pareiškęs: *kam kam, bet tam spangiui neatiduosiu* (MO 13).

[4] Grįždami [iš Valakbūdžio bažnyčios] užsukdavom pas jau minėtą Šiūmantą. Vis prašydavom nors procentus gražinti. Žadėt žadėdavo, bet, deja... Pinigai buvo paskolinti per notarą. Todėl Dėdukas išskvietė antstolių. Pasirodo, kad Šiūmantas sužinojo apie varžytines. Jis gyvulius paslėpė, ir Dėdukas nieko nepesė. Tiesa, jau po karo šis skolininkas atsiseisė, bet ar palyginsi pinigus prie Smetonos ir prie sovietų... (MO 13).

Šios citatos taip pat atspindi ir tam tikras prieškario kaimo dorovines nuostatas: čia būta ir viešų patyčių, neįgalaus žmogaus niekinimo, nesivaržymo jį nuskriausti, apgauti ir pan. Neįgalus žmogus tarsi atribojamas, nelaikomas lygia-teisiu kaimo bendruomenės nariu.

Kita vertus, kaime būta ir atjautos, ir paramos. Taip teigti leidžia autoriaus vaikystės prisiminimai apie kitame (ne kaimyniniame) kaime kilusį gaisrą;

[5] Dar atsimenu tokį nutikimą. Buvau kokių aštuonerių metų. Tėtė pamatė kylant dūmus. Sako, kad čia tolokai dega, dar už Kuto liepos. O ta liepa buvo didžiulė, iš kito kaimo matėsi. Pasiėmė kepalą duonos, įsimetė pora rąstų ir išvažiavo. Jau ne gaisro gesyt, o padėt. Sudegė Kasikėnų Martišius. Jie tąsyk buvo Naumiesty bažnyčioj, grįžta – o viskas sudegę, nieko nelikę. Ar piemuo padegė, ar kas. Liko kaip stovi. Tai paskui šnekėjo, kad tas kepalas duonos buvęs pirmutinė paspirtis (MO 17).

Panašiai kaip neįgalieji prieškario kaime traktuoti ir vaikai. Jie nepriklausė suaugusiųjų sociumui, todėl juos apgauti, iš jų pasijuokti buvo įprasta. Tai rodo šios atsiminų ištraukos:

[6] Vyresnieji broliai mane nuolat „išnaudodavo“: Novos kalnai ties tėviške gana statūs. Lankos plačios. Žiemą malonu leistis nuo kalno. Broliai pasiima nuo rogių abazą⁹, užsideda iš kluono mažąsias dureles, na, ir sugulę leidžiasi. Priima ir mane. Nusileidus jie pareiškia: „Užveši prieš kalną roges, mes tave vėl priimsim nusileisti.“ Velki klupdamas, o jie juokiasi. Nieko nepadarysi, tokia „išdėliuko“¹⁰ dalia (MO 27).

.....

8 Tikroji pavardė Ižganaitis; pavardės trumpinys rodo, kad kalbama ne apie tėvą, bet apie sūnų.

9 Abazas – rogutės vežamų rąstų plongaliui uždėti.

10 Išdėliukas – paskutinis, jauniausias vaikas šeimoje.

[7] Vakare mane pradėjo traukti per dantį. Ganei, užsidirbai. Grįžti veltui duoną valgyti. Verkiu vieną dieną, verkiu antrą. Jau ir ašarų netekau. O brolis Juozas siūdamas vis užpila žibalo. Pagaliau baigėsi mano kančios. Juozas prašo užkurti prosą¹¹, o tai sudėtinga technologija. Gerai, jeigu yra degančių žarijų. O kartais reikia įkurti gesintomis anglimis. Kol užkuri, kol įsiūbuoji, kad sužėruotų, praeina nemažai laiko. Niurnėdavau, bet kartą pasiūlė 10 centų. Neblogas uždarbis. Prašo užrakinti klėtį. Tamsu. Šalta. Užmokėk. Gaunu vėl dešimtuką. Įsigudrinau. Veltui nedirbu. Vieną kartą gaunu 20 centų. Tokį žaliai įpelijusį pinigėlį. Kas gi čia? Tokį patį aš pats turėjau. Jį buvau gavęs nuo podžiaus Vinco Piečaičio. Pavasarį nuvalęs dviratį, gavau sidabrinį litą.

O buvo taip. Pinigus pamečiau gerokai anksčiau, vos įbėgęs į Šilotą. O man atrodė, kad visai kitur. Pasirodo, pas dėdę buvo atvykęs mano brolis Justinas. Grįžtantį namo jį palydėjo dėdė, Tėvutis ir dar kažkas. Radę pinigus, įdavė Justinui, kad parneštų ir atiduotų man. Bet kur tau! Negi taip lengvai grąžins? Teko dar kartą juos užsidirbti. Bet aš akmens užantį nenešiojau. Jiems buvo juoko, o man ašarų (MO 28–29).

Šeštoji ištrauka išryškina kasdienę šeimos hierarchiją: vyresnieji vaikai jaučia esantys galingesni, galintys nurodinėti jaunesniems už save. Visa tai jaunėliams suprantama ir jie tokiai tvarkai paprasčiausiai paklūsta. Septintoje citatoje pasakojama, kaip po vasaros ganiavos maždaug aštuonmetis piemu (autorius) bėgdamas namo pameta uždarbį. Pinigus randa jo artimieji, bet, užuot juos grąžinę, ilgokai iš mažojo šaiposi, verčia iš naujo užsidirbti „žaliai įpelijusį pinigėlį“.

Dorovines nuostatas rodo ir viena kita užuomina apie vaikų bausmes. Bausti vaikus, matyt, anuomet buvę įprasta; taip teigti leidžia tekste esančios pastabos:

[8] Tėtė visus laikė griežtose rankose. <...> O diržą ir ranką turėjo smagią. Ne kartą teko pajusti, nors nebuvau padauža (MO 26; citatoje išretinta mano – G. Č.).

[9] Jau sulaukęs penkerių metų tapau piemeniu. Teko ganyti žąsis. Tai niekam tikę sutvėrimai. Nei botagas, nei lazda čia netinkami. Pagrindinis ginklas – rykštė. Su ja reikia ir drausmę palaikyti, ir nuo žąsino atsiginti. Ganomasis plotas – penkios senoviškos lysvės jau nuganytos dobilienos. O šalia – avižos. Jau beveik subrendusios. Žąsys turi savo taktiką. Jų apie 20. Išsirikiuoja į eilę ir atakuoja avižas. Vienas išgeni, kitos grįžta. O vieną kartą užsižiopsojau. Žiūriu, kaklai kyšo iš antros lysvės. Na, o jeigu tokia banda prašliaužia avižomis, nuostolis didžiulis. Netikėtai tėvo kontrolė. Kur man dingti?! Žinau, atkleigins¹² atsakančiai (MO 26).

11 *Prosas* – lygintuvas.

12 *Atkleiginti* – gerokai primušti.

[10] Tėvas dar kurį laiką gydėsi namuose, gulėjo lovoje. Vieną dieną pasišaukia mane. „Girdėjau, kad daug pinigų išlošei, gal už gydymą užmokėsi?“ Man tai buvo didžiulis smūgis. Geriau jau būtų į kailį įkrėtęs. Tai buvo pamoka visam gyvenimui. Nuo to laiko į azartinius žaidimus net pažiūrėt nenoriu (MO 30).

Išretintos citatų vietos kalba apie fizines bausmes, tradiciją mušti vaikus ranka ar diržu. Nors apie konkrečius atvejus, kada sulaukta fizinės bausmės, atsiminimuose nekalbama, tačiau galima daryti prielaidą, kad vaikams į kailį būdavo įkrečiama už pareigų nevykdymą ar moralės normų pažeidimą. Kita vertus, kaip rodo devinta citata, tinkamai tėvų parinktas žodis galėjęs vaikui padaryti daug didesnę įtaką nei fizinė bausmė.

Tekste esama užuominų apie vaikų pagarbą vyresniam žmogui. Autorius prisimena:

[K]ai Tėvutis su Mamyte ateidavo į svečius, abiem privalėjom pabučiuoti į ranką. Toks buvo paprotys (MO 9).

Tik kai paaugau, jau galėjau ir aš Dėduką vadinti Praniuku (MO 13).

Pateikti pavyzdžiai atskleidžia, kad: 1) pagarbą seneliams vaikai išreikšdavo bučiuodami jiems ranką; 2) šis paprotys vienodai traktavo tiek moterį, tiek vyrą, abu juos derėję pagerbti taip pat; 3) vaikams kreiptis vardu kad ir į artimus suaugusius žmones buvę neįprasta, netgi neleistina.

Atsiminimuose atsiskleidžia ir vaikų įtraukimo į ūkio darbus seka. Autorius rašo, kad jau sulaukęs penkerių metų tapo piemeniu – ganė žąsis (MO 26), o nuo aštuonerių metų „prasidėjo piemens odisėja“ – ganęs viso kaimo kiaules ir avis (MO 28).

Kaip jau buvo minėta, antroji knygos dalis pasakoja apie autoriaus išgyvenimus, patirtus drauge su šeima 1944 metų rudenį, pasitraukus iš tėviškės dėl artėjančio fronto, ir vėliau Vokietijoje, rusų kariuomenėje, kalėjime ir lageriuose. Visos šios gyvenimo sąlygos buvo labai sudėtingos, rūsčios, pasakotojas neretai stovėdavęs ant gyvenimo ir mirties slenksčio. Išlikti gyvam autoriui padėję keli vienas su kitu susiję bruožai – darbštumas, nagingumas ir išradingumas.

Pasakotojas apie tai kalba keliais būdais. Kartais sumanumas, darbštumas ar nagingumas įvertinamas darbdavių – vokiečių ūkininkų, o kartais šie bruožai išryškėja iš paties pasakotojo aprašomų veiksmų. Darbdavio vertinamą sumanumą ir darbštumą rodo ši ištrauka:

[11] Rytą užsukdavau į malūną, prisisemdavau maitą sėlenų ir eidavau į arklidę. Mano globotiniai iš karto pajuto dėmesį jiems. Smagiai nusižvengdavo. Kartą šukuoju juos ir

jaučiu ant peties ranką. Atsisuku. Ogi šeimininkas tapšnoja mane: „Gut, gut Simon.“¹³ Taip tapau šios šeimos šeimynykščiu (MO 44).

Autoriaus sumanumas ir nagingumas ypač atsiskleidžia pasakojimuose apie gyvenimą lageriuose, pavyzdžiui:

[12] Kadangi keletą dienų neveda į darbą, o aš turėjau kareiviškus šiltus marškinius, sugalvojau pasidaryti „gimnastiorką“. Baltiniai nuo nuolatinių „praverkų“¹⁴ buvo įgiję gelsvai pilką spalvą, tai turėjo atrodyti padoriai. Visa bėda, kad nėra adatos. Siūlų išsiardžiau iš seno brezento skiautų, audeklo iš senos „šimtasiūlės“. Bet kur adata? Randu varinės vielos gabaliuką. Kas iš to? Prisiminiau Robinzoną. Jis ir nieko neturėdamas neprapuolė. Susiradau porą akmenų. Suplojau vieną vielos galą. Reikia išgręžti skylutę. Kuo? Randu stiklo šukę. Suplotąjį galą sulenkiu stačiu kampu. Su stiklu įpjaunu griovelį, perlenkiu į priešingą pusę ir vėl brūžnoju. Ištiesiu. Pergalė! Dabar belieka pataisyti tik angelę ir nusmailinti galą. Aš jau turtingas. Prisiūnu apykaklę, kišenės. Dabar atrodau gana padoriai (MO 61).

Dorovinės autoriaus nuostatos atsiskleidžia ir šioje ištraukoje:

[13] Traukinys atbildino mus į Štargardo lagerį prie Štecino. Čia drausmė ir tvarka geležinė. Anksčiau gyvenę rusai. Sienos išrašinės žvairiais žodžiais. Registracija. Gudruoliai prisistato fotografais, buhalteriais, pardavėjais. Aš, kaimo vaikas – žemdirbys, be šeimos. Pavardė Kudirka... Maistas labai blogas. Duona – nesijotų avižų. Valgyti valgome, bet kai reikia išeiti... Dieve mano. Sriuba irgi neponiška. Nieko nedirbame, negalime norėti kiaušininės su spirgučiais (MO 42–43).

Iš šios citatos matyti, kad knygos herojus (pasakotojas) nesistengia gudrauti, prisipažįsta savo socialinę ir šeimines padėtis; glaustai nusakęs bene svarbiausią išlikimo sąlygą – maitinimą, jis nesiguodžia, netgi pasišaipė: „Nieko nedirbame, negalime norėti kiaušininės su spirgučiais.“

ETNOGRAFINĖS DETALĖS

Suvalkijos kaimo etnografinės detalės ryškiausios vaikystės dienų prisiminimuose. Čia neretai susipina situacijos komiškas, vaiko naivumas, suaugusiųjų ir vaikų pasaulio skirtumai ir pan. Ne vienas vaikystės epizodas sietinas ne tik su

.....

13 „Gerai, gerai, Simonai.“

14 Проверка (rus.) – tikrinimas.

atoriaus atsiminimais, bet ir su šeimos pasakojimais, sakytume, šeimos anekdotais. Pats autorius čia kalba su tam tikra abejone: „Tai, veikiausiai, dar ne mano prisiminimai, bet tiek sykių jie buvo namie kartojami, kad tapo lyg ir manais“ (MO 24). Dažniausiai šios istorijos – linksmi pasakojimai apie vaikų ir suaugusiųjų pasaulių skirtumus. Šį skirtumą atskleidžia pasakojimas apie vaikiškas kelnes [14] ar vaikų žodžių kūrimas pagal analogiją [15]:

[14] Paūgėjęs, kai jau savarankiškai galėjau išeiti į kiemą, įsitaisiau kelnes. Tai buvo didelis laimėjimas. Jos buvo labai patogios – su „dekeliu“. Todėl taip vadinosi, kad užpakaly turėjo tokią užsklandą, užsegamą dviem sagom. Kai yra „didelis reikalas“, jos atsegamos, užpakalis pasidaro nuogas, patogų atsilikti. Tik visa bėda, kad pats dar nesugebėdavau atsisegti sagų. Tai padarydavo Mama. Mūsų „gera vieta“ būdavo už tvarto. Tai aš pasiruošęs dumdavau tenai... Pas mus dažnai apsilankydavo netoliese gyvenusi Mamos puseserė Jakštienė. Kad ji nepamatytų manęs bėgant nuogu užpakaliu, – užsimerkdavau: aš nematau, tai ir manęs nemato (MO 23).

[15] Jau būdamas ūgtelėjęs bamblys buvau labai smalsus. Tetelė Meškaitienė buvo bežemė. Tačiau dirbdama padiene darbininke pas Skėryną (taip buvo vadinami Šindelmizeriai) vyrus (jie buvo viengungiai) užsidirbdavo pasėlio. Kadangi derlius būdavo negausus, tai javus atsiveždavo į mūsų skūnią¹⁵. Ten ji su dėde Praniuku spragilais tuos javus išsikuldavo. Sykių mane sudomino tas monotoniškas bumpsėjimas. Įdomu, kas ten vyksta? Skūnios duralės turėjo labai aukštą slenkstį, tada man jis buvo iki smakro. Aš nuėjau, užsikėliau smakrą ant slenkščio ir spoksau. O Tetelė, mane pamačiusi, ir sako: – Simuti, ateik, padėsi kult. – Tai kad aš neturiu kulės... (MO 24).

Nors skaitytoją veikiausiai patraukia situacijų komiškas, šie pasakojimai atspindi ir kai kurias Suvalkijos priekario buitines detales: pirmajame pasakojime išaiškėja tam tikra vaikiškų drabužių „mada“, o antrasis pasakojimas – liudijimas apie kūlimą spragilais.

Vaikystės dienų atsiminimus papildė berniukų žaidimų aprašymai:

[16] Vaikystė, žinoma, neapsėjo be žaidimų. Dabar atsimenu tik kelis, žaidžiamus paprastai tik berniukų. Vienas susidėjo iš trijų dalių ir kažkodėl vadinosi „Vāga–Poliāka–Barabāna“. Kai žaidžiama „Vaga“, ant dviejų akmenų skersai uždedamas pagaliukas. Vienas žaidėjas su lazda turi tą pagaliuką pakelti ir sviesti, o kitas – jį pagauti ranka.

Žaidžiant „Poliaką“ tą pagaliuką laikai rankoj statmenai, o jį paleidęs su kita ranka turi mušti į priekį. Kitas vėl jį gaudo.

.....

15 *Skūnia* – kluonas.

Sudėtingiausia dalis – „Barabana“: Dabar vienoj rankoj statmenai laikai ir pagaliuką, ir lazda. Kilstedamas ranką aukštyr turi paleisti pagaliuką, o su lazda jį numušti į priekį.

„Ripką risti“: Medžio skriemulys metamas ranka taip, kad jis ristųsi žeme, o likę žaidėjai su lazdomis turėdavo jį sulaikyti.

„Pykorą mušti“: Su lazda reikdavo numušti ant žemės pastatytą medžio gabalą, pvz., malką.

„Anšlaką¹⁶ mušti“: Vienas nežiūri, likę pasislepia. Kai nežiūrintis ieško, likę stengiasi pribėgti prie sutartos vietos, pvz., tvarto, klėtelės durų, ir į ją trinktelėti. Jei pirmiau trinkteli nežiūrėjęs, jis laimi, jei pirmiau, kurie slėpėsi, tam pačiam tenka nežiūrėt antrąsyk. Neretai žaisdavom pas Tetelę, tai dičkiai mažiukus visada nuskausdavo. Mat Tetelė turėjo šunį Pinskų, jis labai kibus buvo. Mažiukai jo privengdavom, aplink bėgdavom. O dičkiam kas, jie tik žirgt ir prisimušė. Jiems tas Pinksus buvęs nebuvęs.

Atsimenu ir vieną žaidimą stuboj. „Kumelį jot“: Prie lubų kablo pririšdavo virvę, prie jos nemažą ilgoką ir storoką (rankos storio) rąstigalį, kartais dyselį¹⁷. Turėdavai jį apsižergti, atsisėsti, kojas ant to rąstigalio sukryžiuoti, lazda į grindis pasiremti. Užklausus „Kur joji?“, turėjai atsakyti į klausimą ir lazda parodyt kryptį. O rąstigalis ant virvės siūbuoja, supasi. Tai toks „arklys“ dažniausiai raitelį numesdavo (MO 24–25).

Žaidimų aprašai – prieškario vaikų laisvalaikio pramogų liudijimas. Jie rodo, kad žaidimai padėjo berniukams ugdytis vikrumą, taiklumą, greitumą, gebėjimą išlaikyti pusiausvyrą ir pan.

Pirmasis žaidimas „Vāga–Poliāka–Barabāna“, kaip sako pats pavadinimas, turėjo būti atėjęs iš lenkų. Tai rodytų ne vien tarpei neįprastas žodžių kirčiavimas antrame nuo galo skiemenyje, bet ir žodžių *vaga* (plg. lenk. *uwaga* ‘dėmesys’, įspėjamasis žodis ‘dėmesio’), *poliaka* (plg. lenk. *polanka* ‘pievelė’) vartojimas. Kadangi lenkiškų dvarų aplinkui nebuvo, tad tiesiogiai iš dvaro šis žaidimas negalėjęs ateiti. Galimi du jo atsiradimo būdai: į gimtąsias apylinkes parneštas kokio nors lenkų dvare tarnavusio vyro arba atkeliavęs drauge su atsikėlėliais iš Vilniaus krašto¹⁸ (vietiniai juos vadino *vilenskiais*). Šį mūsų spėjimą galėtų patvirtinti žaidimo paplitimo geografija, deja, žaidimų struktūra ir jų geografija iki šiol menkai tyrinėta. Tik Vytauto Steponaičio sudarytoje knygoje *Lietuvių liaudies žaidimai ir pramogos užsimenama*, kad kitur Lietuvoje paplitęs žaidimas „Palendra“ esąs panašus į Suvalkijoje žaidžiamą „Barabaną“ (Steponaitis 1956: 88–89). Sudėtinga ką nors pasakyti ir apie žaidimo „Pykorą mušti“ kilmę ir jo pavadinimą, nes žodžio „pykoras“ nėra nei *Lietuvių kalbos žodyne*, nei *Za-*

16 *Anschlag* (vok.) – atsitrenkimas, atsimušimas.

17 *Diesel* (vok.) – gražulas, vežimo rodiklis.

18 Po kovų su bolševikais pirmosios nepriklausomybės metais į gretimą Turčinų kaimą iš Vilniaus krašto atsikėlė net dvi šeimos – Leščevičiai ir Kurakai.

navykų šnektos žodyne. V. Steponaičio knygoje nei apie šį, nei apie troboje žaistą žaidimą „Kumelį jodyt“ nerašoma.

Be berniukų žaidimų, autoriaus paminėti ir du vaikų žaidinimai: „Jodinimas į Šakius“¹⁹ ir barzdavimas (MO 15).

Knygoje esama vienos kitos užuominos, susijusios su vokiečių kultūra, jų ūkininkų gyvenimo būdu. Pavyzdžiui, aprašyta turtingo vokiečių ūkininko sodybos struktūra, kuri gerokai skyrėsi nuo Suvalkijos kaimui būdingų sodybų:

[17] Pastatai buvo kompaktiškai sujungti. Vienas blokas: pieninė – malūnas – gyvenamasis namas. Ties malūnu skersai jungėsi kiaulidės, į kurias vamzdžiais ateidavo geros liespiėnės pasukos. Kluoną ir arklides sudarė atskirai stovintys pastatai. Iš savo kambario buvo galima patekti į malūną, kuriame buvo keturi valcai, o iš ten į kiemą (MO 44).

Autorius atkreipia dėmesį ir į savitą kiaulių skerdimo tradiciją:

[18] Vieną dieną atvyko du mėsininkai papjauti kiaulių. Buvo dvi ypač didelės. Sakė, kad per 400 kg. Darbą atliko labai greitai, kultūringai. Išsivarė laukan, prie kaktos pridėjo tokį į šautuvo spyną panašų prietaisą, spustelėjo rankenėlę – klapaną. Spyruoklės veikiamas dužiklis prakirto kiaušą, kiaulė be balso susmuko. Tada savo darbą atliko peilis. Kiekvieną kraujo lašą surinko (iš jo padarydavo labai skanių produktų). Tada įvertė į didžiulę vonią, užpylė verdančiu vandeniu, nuplikino. Nuvalė šerius, išleido vandenį. Šerius sudėjo į pundelius. Mėsinėjo prisirišę prie kopėčių, pastatę prie sienos (MO 45).

Pasitaiko ir vieno kito skirtingesnio įnagio ar prietaiso aprašymų, taip pat pasakojimų apie kiek kitaip atliekamus lauko darbus.

KALBOS YPATYBĖS

Atsiminimų autorius turi pasakotojo dovaną, gerai jaučia žodžio svorį. Nors tekstas parašytas bendrine kalba, bet jame atsispindi vakarų aukštaičių kauniškių (zanavykų) šnektos ypatumai, esama interteksto – tarpų vokiečių ir rusų kalbomis.

Šnektos ypatumus rodo autorinė sintaksė ir morfologija, šiek tiek atsispindi ir fonetinės ypatybės. Nors pastarąsias stengiasi redaguojant šalinti, tačiau kai kas tekste liko. Znavykai veiksmazodžių kamienų dvigarsius *-en*, *-in* verčia atitinkamai ilgiaisiais balsiais. Knygoje šią ypatybę atspindi forma *gesyt*: *Pasiēmė kepalą duonos, įsimetė pora rąstų ir išvažiavo. Jau ne gaisro g e s y t, o padėt* MO 18. Tekst-

19 Turimas galvoje žaidinimas „Kius kius į Šakius“:

tui būdingas dažnas įvardžių *tas, ta* vartojimas. Bendrinėje kalboje jie paprastai atlieka sakinių siejimo funkciją, kai pakeičia ankstesnio sakinio žodį (žr. Vaskelienė 2007: 91). Tarmėje šių įvardžių funkcija pabrėžiamoji, jie tarsi atstoja artikelį, pavyzdžiui: *Kadangi derlius būdavo negausus, tai javus atsiveždavo į mūsų skūnią. Ten ji su dėde Praniuku spragilais tuos javus išsikuldavo* MO 24; *Tuometu mano tėvas buvo prikalbėtas važiuoti į ligoninę ir operuotis. Tą nelymą kirkešnio trūkį* MO 30.

Būdinga zanavykų morfologijos ypatybė – veiksmažodžių dviskaitos formų vartoseną:

[19] Sutikau vieną lietuvį, neseniai rusų paimtą į kariuomenę. Jis labai skundėsi sunkia kario duona. Kadangi lietuvis į armiją paimtas Vokietijoje, jį labai engė. Nuolat reikia eiti sargybą, blogai aprengtas. „Eiva – sakau aš jam, – į mano kambarį, aš tau ką parodysiu.“ Daviau atklodę, peilį, dar kažką. „Jeigu bus bėda, sakysiu, kad rusai atėmė“ (MO 48).

Šiek tiek atsispindi zanavykų žodžių darybos ypatumai. Tekste vartojami priešagos *-sta* dariniai (vietoj bendrinei kalbai būdingesnės *-stė*), pavyzdžiui: *Kai ką prisimenu iš pačios mažystos* MO 23. Kai kurie žodžiai yra kito linksniavimo tipo nei bendrinėje kalboje. Vienų jų keičiasi tik linksniuotė, kitų – ir giminė. Vietoj bendrinės kalbos žodžių *pypkė, antstolis, perpietė* autoriaus vartojama *pypkis, antstolius, perpietis*, pavyzdžiui: *Iš keturių litrų pieno džiovintas sūris išeis kaip pypkio galutė* MO 7; *Todėl Dėdukas iškvietė antstolių* MO 13; *Nors nuo tėviškės iki „darbovietės“ buvo 3 kilometrai, kasdien per perpietį bėgdavau pas Mamą* MO 28.

Knygoje jaučiamos šnekamosios kalbos intonacijos, jai būdingos ypatybės. Viena jų – nepilnieji sakiniai ir dažnai vartojami pridūrimai. Visa tai kuria savitą ritmiką. Neretai teksto atkarpose įsiterpia klausiamieji sakiniai, sukelianys tariamo dialogo įspūdį:

[20] Teko ganyti žąsis. Tai niekam tikę sutvėrimai. Nei botagas, nei lazda čia netinkami. Pagrindinis ginklas – rykštė. Su ja reikia ir drausmę palaikyti, ir nuo žąsino atsiginti. Ganomasis plotas – penkios senoviškos lysvės jau nuganytos dobilienos. O šalia – avižos. Jau beveik subrendusios. Žąsys turi savo taktiką. Jų apie 20. Išsirikiuoja į eilę ir atakuoja avižas. Vienas išgeni, kitos grįžta. O vieną kartą užsižiopsojau. Žiūriu, kaklai kyšo iš antros lysvės. Na, o jeigu tokia banda prašliaužia avižomis, nuostolis didžiulis. Netikėtai tėvo kontrolė. Kur man dingti?! Žinau, atklepins atsakančiai. Nubėgau gal už keturių lysvių į avižas ir atsiguliau. Tėvas pakėlė balsą, išvarė žąsis iš avižų. Ieško manęs. Aš guliu ir tyliu. Namiškiai susirūpino. Kur aš dingęs? Siunčia seseris pas kaimynus. Nėra. Pas gimines

už kilometro – nėra. Mama girdėjusi, kad aš žąsis buvau besivaras į Novą girdyti. Gal prigėriau. Iškišu galvą iš avių. Tėvas gano žąsis ir skaptuoja šliures²⁰. Vėl guliu. Renkasi kaimynai su tinklais. Ieško Novoje. Seserys pastoviai informuoja Mamą apie rezultatus. Jaučiu, kad artėja prie brastos. Nova visai nusekusi, ten vanduo vos sruvena. Laikas daryti sprendimą. Pajutęs, kad namuose tylu, atbėgau į sodą. Čia, po eglėmis, mane ir užpelengavo. Pamatė seserys. Išbėgo brolis Juozas iš kambario ir užpuolė mane: „Kur buvai, parke?“²¹ Sakau, po eglėmis užsnūdau. O žolė vasarą sausa, nenustatė mano gulėjimo vietos. Patikėjo. Grįžo visi „žvejai“. Džiaugėsi laiminga baigtimi. Mama pavaišino miltiniais blynais. Mano užpakalis išvengė egzekucijos. Šis įvykis buvo gili paslaptis (MO 26).

Šnekamosios kalbos, teksto kūrimo *čia* ir *dabar* įspūdį sustiprina vartojami iš-tiktukai: *Mat Tetelė turėjo šunį Pinsky, jis labai kibus buvo. Mažiukai jo privengdavom, aplink bėgdavom. O dičiam kas, jie tik žirgt ir prisimušė. Jiems tas Pinskys buvęs nebuvęs* MO 25; *Užvirinome katilą skirtą indų plovimui. Prisipylėme mano maišą bulvių. Pririšau prie šniūro pagaliuką – plūdę, ir drumst maišą į katilą* MO 54; *Čia maišo neištrauksi. Imuosi peilio. Čirkšt. Maišą prapjoviau, bet cukrus nebyra. Per mažas plyšys. Drykst skersai. Čia jau kitas reikalas. Jau pilnas krepšys* MO 57; *Ėmiausi gaminti peilį. Nebet kokį – lenktinį. Jau buvau bebaigiqs. O čia kaip iš po žemės išdygo komendantas Koroliovas, čiupt mane už pakarpos ir nuvedė pas sargybos viršininką* MO 61; *Pasidėjau ant grindų (buvo vakaras). Čiupt. Ogi mano čebatai išgaravę* MO 72.

Tekste gausu pasakojimą pagyvinančių frazeologizmų: *Nežinau, kokia katė perbėgo kelią, nes tėvai ūkio jam, kaip vyriausiam, neužrašė* MO 10; *Mūsų blusos numirė* MO 43; *karininkai – frontininkai, labai humaniški, uostę kraujo* MO 52; *Likome, galima sakyti, apšvarinti iki panagių* MO 53; *Na, čia tai bent pilvą prikimšiu* MO 54; *Kurį laiką pilvas kažko nešoka* MO 54; *Kečiau jant neapsėjau be politikos. Tai man išėjo per pakaušį* (MO 70); *Tėtė visus laikė griežtose rankose* MO 26; *O diržą ir ranką turėjo smagią* MO 26; *Nuomanęs nugriuvo didžiulis akmuo* MO 28; *Bet aš akmens užanty nenešiojau* MO 29; *Metai nuėjo šuniui ant uodegos* MO 29.

Kartais frazeologizmai eina vienas po kito, nusakydami vis kitokią būseną:

[21] Vakare mane pradėjo traukti per dantį. Ganei, užsidirbai. Grįžti veltui duoną valgyti. Verkiu vieną dieną, verkiu antrą. Jau ir ašarų netekau. O brolis Juozas siūdamas vis užpila žibalo (MO 28).

20 *Šliurės* – į klumpes panašus mediniai padais, bet odiniu viršum apavas.

21 *Parkas* (keiksmas) – nenaudėlis, bjaurybė.

Pastarojoje citatoje autorius vykusiai varijuoja asmenų ir laikų formomis. Atkarpa pradedama būtojo kartinio laiko trečiuoju asmeniu (*pradėjo traukti per dantį*), taip kuriamas įspūdis, kad pasakotojas kadaise stebėjo įvykį iš šalies. Kituose dviejuose sakiniuose šis įspūdis griaunamas: vartojamos antrojo asmens formos rodo, kad pasakotojas įtrauktas į veiksmą, jam skiriami adresantų žodžiai (*ganei, užsidirbai, grįžti*). Keičiasi ir pasakojimo laikas – pereinama į esamąjį laiką. Tolesniame sakinyje kalbama esamojo laiko pirmuoju asmeniu (*verkiu*), taip paryškinama pasakotojo jausena. Dviejuose paskutiniuose sakiniuose vėl keičiami laikai. Pirmajame pavartota būtojo kartinio laiko forma (*netekau*) skaitytojui leidžia suprasti, kad veiksmas vykęs anksčiau, tačiau antrajame sakinyje vėl grįžtama į esamąjį laiką (*užpila žibalo*), nors dalelytė *vis* rodo, jog veiksmas buvęs kartotinis.

Tekste pinasi dvi pasakojimo intonacijos: lyrizmas ir komiškas. Pirmoji vyrauja atsisveikinimo su Lietuva, antroji – vaikystės prisiminimuose, pasakojimuose apie kalėjimą, tremtį.

Lyriškos teksto atkarpos rodo pasakotojo subtilumą, jautrumą, nors jis pats apie savo jauseną, išgyvenimus teužsimina vos vienur kitur. Lyriškumas išryškėja iš požiūrio į aplinką ir įvykius, pabrėžiamas detales. Tai atskleidžiama keliais būdais. Toliau pateikiamoje dvidešimt pirmoje ištraukoje lyrizmas kuriamas per loginį prieštaravimą:

[22] Buvo saulėta rugpjūčio pabaiga. Laukuose stovėjo nukirstų rugių rikės, prinokusių avių laukai, paaugusių, bet dar visiškai nesubrendusių bulvių plotai. Tik nesimatė plūšančių valstiečių, nesigirdėjo svirčių girgždenimo, nerūko iš kaminų dūmai. Tuščios sodybos žvelgė nebyliais langais į pakeleivius, paskubomis apdengtais vežimais su menka manta slenkančiais lauko keliukais tolyn nuo fronto. Mes ne pirmieji ir ne paskutiniai. Vaikai vedamės vienintelę karvutę, kurios dar nespėjo vokiečiai atimti (MO 34–35).

Skaitytojas iš pirmuosiuose sakiniuose apibrėžtos situacijos, regis, tikėtusi vasaros darbymečio vaizdų, tačiau iš tiesų šis laukiamas rezultatas griaunamas. Visoje tolesnėje pastraipoje vyrauja neigiamos semantikos žodžiai: veiksmožodžiai su priešdėliu *ne-* (*nesimatė, nesigirdėjo, nerūko*), nykumo vaizdą kuriantys būdvardžiai ir dalyviai (*tuščios sodybos, su menka manta slenkančiais, vienintelę karvutę*), priešpriešos (*ne pirmieji, ne paskutiniai*). Taigi šioje ištraukoje veiksmo laikas ir vieta, nors jie ir apibrėžti, pasakotojui yra tik išoriniai atributai (Sprindytė 1989: 51), jam svarbiau perteikti nerimo kupiną nuotaiką.

Priešpriešos ypač ryškios dvidešimt antroje ištraukoje. Pabėgėlių veiksmus pasakotojas nusako žodžiais *liūdnam atsisveikina*, sakoma, kad *tiltas linguoja nuo pabėgėlių žingsnių*, o artėjantis frontas tam priešinamas, apibūdinamas žodžiais

ritasi karo mašina. Pasakotojas viliasi, kad skaitytojas supranta, jog už Šešupės – jau ne Lietuva, o Vokietija, nors pirmasis kaimas – lietuviškas (*Vizbarynai*). Valstybės sienos perėjimas turėtų būti su muitinės formalumais, vizomis, specialiais dokumentais. Pabėgėliams viso to neprireikia. Taigi situacijos apibūdinimas dalelyte *be* rodo loginį prieštaravimą. Ir tolesnė ištraukos dalis paremta priešiniu (*temsta – nesutemsta – šviesu*). Šis vaizdas detalizuojamas, atskleidžiama, kas naktį sukuria šviesos efektą: *liepsnos laižo šiaudinius valstiečių stogus*.

[23] 1944 metų spalio devintoji. Didžiulė pabėgėlių kolona liūdnei atsisveikina su gimtuoju kraštu. Pontoninis tiltas per Šešupę linguoja nuo pabėgėlių žingsnių. O paskui ritasi siaubinga karo mašina. Mes Vizbarynuose. Be muitinės formalumų, be vizų, užsieniečių pasų. Temsta pirmoji diena tremtyje. Tačiau nesutemsta. Už Šešupės, Lietuvoje, šviesu. Nuo Slavikų link Naumiesčio liepsnos laižo šiaudinius valstiečių stogus. Dega visas Lietuvos pasienis (MO 36).

Pasakojimo komiškumą skaitytojas junta arba iš pačios situacijos, arba iš pasakotojo santykio su tuo, kas pasakojama. Pažymėtina, kad niekur tekste nėra komiško žvilgsnio į kitus pasakojimo veikėjus; pasakotojas pasišaipio tik iš savęs:

[24] Literatūros egzaminas žodžiu. Mokytoja M. Liulevičienė apskrita, gana simpatiško veido, sėdi katedroje. Ateina mano eilė. „Kada Kudirka gimė?“ „1927 metais“; – išdrožiau nė nemirktelėjęs. Na ir užsikvatojo mūsų egzaminatorė! Vos neiškrito iš katedros. Aš suglumau. Pagaliau atsikvošėjau, – „1858“: Nežinau, ką pagalvojo tada mokytoja apie mane. Ar naivus, ar žioplas, ar pasiutęs. „Tai jau laikas mokytis ketvirtoje klasėje“, – išgirdau. Egzaminai baigėsi (MO 32).

Ši ištrauka rodo pačios situacijos juokingumą: pasakotojas pamanęs, kad mokytoja klausianti, kada jis gimęs, o ne rašytojas Vincas Kudirka.

Apibendrinant galima pažymėti, kad knygos pasakotojo socialinis tapatumas keičiasi. Gimęs ir augęs Suvalkijos valstiečio šeimoje, vėliau dėl istorinių įvykių tapęs pabėgėliu – klajokliu, tarnavęs rusų armijoje ir pakliuvęs į kalėjimą, lagerius, jis atskirais gyvenimo laikotarpiais priklauso skirtingoms socialinėms bendruomenėms. Tačiau ši kaita tėra išorinė. Vidinės pasakotojo nuostatos išlieka nepakitusios: net esant sunkiausioms sąlygoms jis remiasi ta vertybių skale, kuri susiformavo dar vaikystėje. Kaip svarbios vertybės iškyla žmogaus darbštumas, sumanumas, nagingumas, religingumas, tiesos sakymas. Drauge fiksuojamas prieškarinio Suvalkijos valstiečių požiūris į negalę turinčius žmones: jie laikomi

bendruomenės marginalijomis, į juos galima žvelgti su panieka. Panašiai žiūrima į vaikus, jie buvo baudžiami fizinėmis bausmėmis. Kita vertus, vaikai privalėję gerbti suaugusiuosius, o seneliams pagarbą rodyti pabučiuodami jiems ranką.

Knygoje atsiskleidžia ir viena kita etnografinė detalė. Užsimenama apie tam tikrą vaikiškų drabužių „madą“, kūlimą spragilais. Vaikystės dienų atsiminimus papildo berniukų žaidimų aprašymai. Tekste esama užuominų, susijusių su volkiečių kultūra, jų ūkininkų gyvenimo būdu.

Tekstui būdingos zanavykų šnektos ypatybės (veiksmožodžių dviskaita, daiktavardžių priesaga *-ysta* ir kt.), juntamos šnekamosios kalbos intonacijos, jai būdingi nepilnieji sakiniai, pridūrimai, tariamas dialogas, ištiktukų ir frazeologizmų vartojimas. Pasakojime susipina lyrizmas ir komiškas. Komiškumo įspūdį sukelia arba pačios situacijos netikėtumas, arba autoriaus požiūris į save ar susidariusią padėtį.

LITERATŪRA

Klumbytė Neringa 2004. Dabarties istorijos paraščių žmonės, *Politologija*, Nr. 3(35), p. 62–82.

Matulevičienė Saulė 2002. Pokario atminties formos, *Liaudies kultūra*, Nr. 6(87), p. 22–27.

Rubavičius Vytautas 2007. Neišgyvendinamas sovietmetis: atmintis, prisiminimai ir politinė galia, *Colloquia*, Nr. 18, p. 116–130.

Sprindytė Jūratė 1989. *Lyrizmas šiuolaikinėje lietuvių prozoje*, Vilnius.

Steponaitis Vytautas 1956. *Lietuvių liaudies žaidimai ir pramogos*, Vilnius.

Vaskelienė Jolanta 2007. *Trumpas teksto lingvistikos žinynas*, Šiauliai.